

Zaštita djeteta

*Učenica O.S. Džemaludin Čaušević, Sarajevo
Anthony Asael for UNICEF BiH*

Registracija rođenja (upis u matične knjige rođenih)

Konvencija o pravima djeteta kaže da svako dijete ima pravo na ime i državljanstvo, te pravo na zaštitu od uskraćivanja identiteta. Upis u matičnu knjigu rođenih je osnovno sredstvo kojim se obezbjeđuju ta prava. Program „Svijet po mjeri djeteta“ postavlja za cilj razvijanje sistema koji će obezbijediti upis svakog djeteta u matične knjige pri, ili odmah po rođenju, i ispuniti njegovo pravo na sticanje imena i državljanstva, u skladu sa nacionalnim zakonima i relevantnim međunarodnim instrumentima. Pokazatelj je procenat djece ispod pet godina života čije je rođenje upisano u matične knjige.

Ukupno 99,5% djece mlađe od pet godina u BiH je neposredno po rođenju upisano u matične knjige rođenih (Tabela CP.10). U RS i FBiH, ovi postoci iznose 99,8% i 99,4%. Nema značajnijih varijacija po polu, starosti ili kategorijama obrazovanja kada je riječ o upisu rođenja u matične knjige.

Dječiji rad

Član 32 Konvencije o pravima djeteta kaže: „Države stranke priznaju pravo djetetu na zaštitu od ekonomskog izrabljivanja i obavljanja bilo kojega posla koji bi za njega/nju bio pogibeljan ili ometao njegovo/njezino obrazovanje, bio štetan za njegovo/njezino zdravlje ili njegov/njezin tjelesni, duševni, duhovni, moralni ili društveni razvoj...“. Program „Svijet po mjeri djeteta“ navodi devet strategija za borbu protiv dječijeg rada, a Milenijumski razvojni ciljevi pozivaju na zaštitu djece od izrabljivanja. U MICS-ovom upitniku niz pitanja bavi se problemom dječijeg rada, tj. djecom od 5 do 14 godina života koja su uključena u radne aktivnosti.

Dijete se u trenutku ispitivanja smatra uključenim u aktivnosti dječijeg rada ukoliko je u toku sedmice koja je prethodila ispitivanju provelo:

- Uzrast 5 -11 godina: najmanje 1 čas ekonomskog rada ili 28 časova rada u kući sedmično
- Uzrast 12-14 godina: najmanje 14 časova ekonomskog rada ili 28 časova rada u kući sedmično

Ova definicija omogućava diferencijaciju između dječije zaposlenosti i dječijeg rada kako bi se identifikovao tip posla kojeg treba eliminisati. U tom smislu, ovdje navedena procjena predstavlja minimum prevalence dječijeg rada, pošto neka djeca mogu biti uključena u opasne radne aktivnosti manji broj sati od onih navedenih u prethodnim kriterijumima. Tabela CP.2 prikazuje rezultate dječijeg rada prema vrsti posla. Prostim sabiranjem ovih postotaka ne dobija se iznos ukupnog dječijeg rada, pošto djeca mogu biti uključena u više od jedne vrste rada.

Ukupan registrirani dječiji rad na nivou BiH iznosi 5,3% , pri čemu taj procenat u RS iznosi 4,7%, a u FBiH 5,8%. Skoro 1% djece u dobi 5-14 godina u BiH uključeno je u neki oblik rada van kuće (plaćeni ili neplaćeni), od kog broja 1,1% u FBiH i 0,6% u RS. Uočljiva je veća radna angažovanost dječaka (6,6%) u odnosu na djevojčice (3,9%). Procenat djece uzrasta od 5-14 godina, koja su uključena u neki oblik dječijeg rada je dvostruko veći u ruralnim (6,4%), nego u urbanim sredinama (3,2%).

Tabela CP.3 prikazuje procenat djece koja su klasifikovana kao učenici koji rade ili učenici koji idu u školu i uključeni su u neki oblik dječijeg rada. Od ukupno 83,7 % djece u dobi 5-14 godina u BiH, 6 % (6,5% u FBiH te 5,5% u RS) su ujedno uključena i u neki oblik dječijeg rada. Omjer učenika koji idu u školu i uključeni su u neki oblik dječijeg rada je duplo veći u ruralnim (7,4%) nego u urbanim sredinama (3,5%). I ovdje je uočljiva veća uključenost dječaka/učenika koji rade (7,6%) u odnosu na djevojčice (4,5 %).

Disciplinovanje djece

Kao što je navedeno u programu Svijet po mjeri djeteta, „...djeca moraju biti zaštićena od svakog čina nasilja...“, a Milenijumska deklaracija poziva na zaštitu djece od zlostrebe, izrabljivanja i nasilja. U MICS istraživanju u BiH, majkama/starateljima djece starosti između 2 i 14 godina postavljen je niz pitanja o načinima koje roditelji koriste da bi disciplinovali djecu. Važno je napomenuti da je tokom rada na terenu za modul disciplinovanja djece nasumice birano jedno dijete po domaćinstvu, uzrasta od 2 do 14 godina starosti. Korištena su dva pokazatelja za opis aspekata disciplinovanja djece, i to:

1. broj djece starosti od 2 do 14 godina koja su izložena psihičkoj agresiji kao kazni, manjim fizičkim kaznama ili teškim fizičkim kaznama i
2. broj roditelja/staratelja djece starosti od 2 do 14 godina koji vjeruju da je potrebno da fizički kažnjavaju djecu kako bi ih pravilno odgojili

Podaci za BiH (Tabela CP.4) ukazuju na to da je 35,6% djece uzrasta 2-14 godina bilo izloženo bar jednom obliku psihološkog ili fizičkog kažnjavanja od strane njihovih majki/staratelja ili drugih članova domaćinstva. U RS taj procenat iznosi 39,9%, a u FBiH 34%. Procenat djece koja su bila izložena psihološkom kažnjavanju u BiH iznosi 27%, manjem fizičkom kažnjavanju 21,1%, dok je teškom fizičkom kažnjavanju bilo izloženo 3,1%. Ovaj posljednji podatak nije u korelaciji sa procentom majki/staratelja koje vjeruju da djecu treba kažnjavati, tj. procenat majki/staratelja koje vjeruju da djecu treba kažnjavati je dvostruko veći (6,4 %). Korelacija između povećanja stepena majčinog obrazovanja i vjerovanja da je potrebno fizički kažnjavati djecu je negativna.

Ukupno 58,1% djece od 2 do 14 godina starosti (60% u FBiH i 54,2% u RS), disciplinirano je samo nenasilnim metodama discipliniranja, a samo 5,7 % djece nije bilo izloženo ni jednoj metodi discipliniranja ili kažnjavanja.

Rano stupanje u brak

Brak prije 18. godine je realnost za mnoge mlade djevojke. Prema UNICEF-ovim globalnim procjenama, preko 60 miliona žena dobi od 20-24 godine su se udale/stupile u zajednicu prije 18. godine života.

Faktori koji utječu na stope stupanja u brak među djecom:

1. stanje sistema matičnih knjiga u zemlji koji pruža dokaz o uzrastu djece
2. postojanje adekvatnog zakonskog okvira sa pratećim mehanizmom za sprovođenje zakona koji se bavi slučajevima brakova sklopljenih sa djecom i
3. postojanje običajnih ili vjerskih zakona koji dozvoljavaju tu praksu

U mnogim dijelovima svijeta roditelji podržavaju udaju svojih kćerki dok su još uvijek djeca, nadajući se da će im taj brak donijeti finansijsku i društvenu korist i da će umanjiti finansijski teret porodice. U stvari, brak među djecom je kršenje ljudskih prava, koje dovodi u pitanje razvoj djevojčica i često rezultira ranom trudnoćom i društvenom izolacijom, uz slabo obrazovanje i oskudnu profesionalnu obuku, što dodatno ojačava rodno utemeljenu prirodu siromaštva. Pravo na „slobodan i potpun“ pristanak na brak je priznato Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima - u kojoj se navodi da pristanak ne može biti „slobodan i potpun“ kada jedna od strana nije dovoljno zrela da može donijeti promišljenu odluku o životnom partneru. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u članu 16. spominje pravo na zaštitu od stupanja djeteta u brak : „zavjetovanje i vjenčanje djeteta neće imati pravnu valjanost i biće preduzete sve potrebne radnje, uključujući donošenje zakona, da se definiše minimalna dob za stupanje u brak (...)“. Iako brak nije direktno razmatran u Konvenciji o pravima djeteta, sklapanje braka sa djecom je povezano sa drugim pravima djeteta - kao što je pravo da slobodno iznese svoje stavove, pravo da bude zaštićeno od svih oblika zlostavljanja i pravo da bude zaštićeno od štetnih tradicionalnih običaja - i tim pitanjem se često bavi Komitet za prava djece. Drugi međunarodni sporazumi koji se odnose na sklapanje braka sa djecom su Konvencija o pristanku za stupanje u brak, minimalnu starosnu dob za stupanje u brak i registraciju brakova, Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta i Protokol uz Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda i pravima žena u Africi. Pan-afrički forum protiv seksualnog izrabljivanja djece je takođe identifikovao sklapanje braka sa djecom kao jednu vrstu seksualnog izrabljivanja djece u komercijalne svrhe.

Mlade udate djevojke su jedinstvena, iako često nevidljiva grupa. Obavezne da izvršavaju veliki broj kućnih poslova, pod pritiskom da dokažu plodnost i odgovorne za podizanje djece iako su i same još uvijek djeca, udate djevojke i majke djece suočene su sa sputavanjem u donošenju odluka i smanjenim izborima u životu. Dječaci su takođe žrtve brakova sklopljenih sa djecom, ali ovo pitanje puno više i puno intenzivnije pogađa djevojčice.

Kohabitacija - kada par živi skupa kao da je u braku - povlači sa sobom jednaku zabrinutost po pitanju ljudskih prava kao i stupanje u brak. U slučajevima kada djevojčica živi sa muškarcem i stara se o njemu, često se misli da je ona postala odrasla žena, iako još nije napunila 18 godina. Dodatnu zabrinutost može izazvati i činjenica da su djevojčice u neformalnim zajednicama ranjive na drugačije načine od onih koje su u formalno priznatim brakovima upravo zbog neformalne prirode odnosa (npr. po pitanju nasljedstva, državljanstva i društvenog priznanja).

Istraživanja sugerišu da mnogi faktori utječu na rizik da dijete završi u braku. Siromaštvo, zaštita djevojčica, čast porodice i obezbjeđivanje stabilnosti tokom perioda socijalnih previranja, smatraju se značajnim društvenim faktorima u određivanju rizika da se djevojčica uda dok je još dijete. Žene koje su se udale u mlađoj dobi češće vjeruju da je ponekad prihvatljivo da muž tuče ženu i veća je vjerovatnoća da će iskusiti nasilje u porodici. Smatra se da razlika u godinama između partnera doprinosi toj dinamici moći i zlostavljanja i da povećava rizik od prijevremenog gubljenja partnera.

U bliskoj vezi sa pitanjem stupanja u brak među djecom je i uzrast u kom djevojčice postaju seksualno aktivne. Žene koje su se udale prije 18. godine starosti imaju više djece nego one koje su se udale kasnije u životu. Poznato je da su smrtni slučajevi vezani za trudnoću vodeći uzrok smrtnosti i za udate i za neudate djevojčice uzrasta od 15 do 19 godina, naročito među najmlađima u ovoj starosnoj grupi. Postoje dokazi koji navode na zaključak da je veća vjerovatnoća da će se djevojčice koje se udaju u mladosti udati za starijeg muškarca, što ih izlaže većem riziku od infekcije HIV-om. Roditelji nastoje da udaju svoje djevojčice kako bi zaštitili svoju čast, a muškarci obično traže mlađe djevojke za supruge kako bi izbjegli mogućnost da odaberu ženu koja je već inficirana. Zahtjev da rađa i nesklad u odnosu snaga kao posljedica razlike u godinama dovodi do vrlo rijetke upotrebe kondoma među takvim parovima.

Za procjenu procenta žena udatih prije 15. godine života i procenta udatih žena prije 18. godine života postoje dva pokazatelja. Procenat žena koje su se udale u različitoj starosnoj dobi je prikazan u Tabeli CP.5.

Ukupno 7% intervjuiranih žena u dobi od 15-19 godina živi u braku ili zajednici. 1% žena u BiH (1% u FBiH te 0,9% u RS) stupilo je u brak prije navršene 15. godine života. Procenat djevojčica koje stupaju u brak prije 15. godine života u ruralnim sredinama (1,2%) je skoro dvostruko veći od procenta stupanja u brak u urbanim sredinama (0,7 %). Stupanje u brak prije navršene 15. godine života je u značajnoj korelaciji sa stepenom obrazovanja i imovinskim statusom. Procenat djevojčica koje stupaju u brak prije navršene 15. godine života sa osnovnom školom iznosi 2,4 %, sa srednjom 0,5%, te 0,4% sa višom ili visokom spremom, dok je najveći procenat stupanja u brak prije 15. godine života u prvom, najsiromašnijem kvantilu imovinskog stanja - 1,7 % - u odnosu na 0,6 % u najbogatijem.

Učenici Osnovne škole Modrički Lug
UNICEF BiH

Procenat djevojčica koje stupaju u brak prije 18. godine u BiH iznosi 10,1 % (9,8% u FBiH i 10,7% u RS). Značajne su razlike između ruralnih i urbanih sredina; u ruralnim sredinama taj procenat je 13,1% a u urbanim 5,1%. I ovdje je uočljiva značajna korelacija sa stepenom obrazovanja i imovinskim statusom. 23,1 % djevojčica sa završenom osnovnom školom je stupilo u brak prije navršene 18. godine u odnosu na 0,9 % sa višom ili visokom spremom, dok je procenat ranog stupanja u brak najveći u grupi najsiromašnijih i iznosi 18,1 % djevojčica u odnosu na 4,3% djevojčica u grupi najbogatijih.

Još jedna komponenta je razlika u godinama među supružnicima, gdje je pokazatelj procenat udatih žena/žena u zajednici kod kojih je razlika u godinama između njih i njihovog trenutnog partnera 10 ili više godina. Tabela CP.6 prikazuje rezultate razlike u godinama između muževa i žena. Kod skoro 19,4% žena u dobi 15-19 godina koje su udate ili žive u zajednici sa muškarcem u BiH, partner je 10 ili više godina stariji (23,2% u FBiH i 14% u RS). Kod skoro 10,8% mladih žena u dobi 20-24 godina koje su udate ili žive u zajednici sa muškarcem u BiH, partner je 10 i više godina stariji (6,7% u FBiH te 18,7% u RS).

Nasilje u porodici

Ženama starosti između 15 i 49 godina postavljen je niz pitanja kojima se nastojao procijeniti njihov stav o tome da li je opravdano da muševci udaraju ili tuku svoje žene/partnerice u različitim situacijama¹⁹.

Interesantno je napomenuti da se 4,8 % žena u BiH (Tabela CP.9) slaže sa izjavom da muševci/partneri imaju pravo da tuku svoje žene/partnerice iz raznih razloga. Ne postoje značajnije razlike između entiteta. Važno je napomenuti da je tendencija kod mladih žena da teže prihvataju nasilje u porodici.

Postoje znatne razlike između stavova žena u seoskim i gradskim sredinama, pri čemu 3,6% žena u gradskim sredinama i 5,5 % žena u seoskim sredinama opravdava nasilje u porodici. Evidentna je pozitivna korelacija između niskog stepena obrazovanja žene i prihvatanja nasilja.

Djeca s poteškoćama u razvoju

Jedan od ciljeva programa „Svijet po mjeri djeteta“ je zaštita djece od zlostavljanja, izrabljivanja i nasilja, uključujući eliminaciju diskriminacije djece s poteškoćama u razvoju. Majkama ili starateljima djece uzrasta od dvije do devet godina postavljen je niz pitanja kako bi se ustanovio broj oštećenja, kao što su oštećen vid, oštećen sluh i govorne mane. Ovaj pristup se temelji na konceptu 'funkcionalne nesposobnosti' kojeg je razvio WHO i ima za cilj da identifikuje uticaj bilo kojeg oštećenja/nesposobnosti na razvoj djeteta (npr. uticaj na njegovo zdravlje, ishranu, obrazovanje itd.). Tabela CP.10 prikazuje rezultate ovih pitanja.

Prema izjavama roditelja ili staratelja, oko 6,5% djece uzrasta 2-9 godina u BiH ima jedno ili više navedenih oštećenja. Oko 9,1% djece uzrasta 2 godine ne može da imenuje barem jedan od predmeta koji su im pokazani. Informacije o djeci sa poteškoćama u razvoju prikupljane su u svrhu početne procjene, tj. indikacije mogućeg stanja, sa pretpostavkom da će detaljne procjene donijeti stručna lica.

¹⁹ Pitanja su postavljena tako da se stekne indikacija o kulturološkim vjerovanjima koja se uglavnom vezuju za prevalencu nasilja nad ženama od strane njihovih muževa/partnera. Ovdje je glavna pretpostavka da žene koje se slažu sa izjavama da muševci/partneri imaju pravo da tuku svoje žene/partnerice u opisanim situacijama su žene koje njihovi muševci/partneri uglavnom i zlostavljaju u stvarnom životu.